

НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ ПРОБЛЕМИ УТВРЂИВАЊА НАЈНИЖЕГ ЛИЧНОГ ДОХОТКА

1. Уводна разматрања питања најнижег личног дохотка

Више разлога су утицали да се одлучимо за разматрање питања расподеле (подвајања) народног дохотка ⁽¹⁾ на нето личне дохотке и „вишак производа“. У досадашњем развоју економске литературе у нас ова проблематика се неоправдано нашла ван домена интересовања теоријске мисли, па је то допринело да она, у доброј мери, дође у раскорак са праксом. Објашњење за такво стање треба, пре свега, тражити у методолошким премисама од којих се полазило, а и данас од тога нема одступања, кад је реч о разматрању постављеног проблема. Наиме, при заузимању става према питању расподеле оствареног дохотка на поједине његове основне елементе обично се полази од теоријске конструкције (чистог модела анализе), од основне претпоставке да у социјалистичким односима расподеле није могуће унапред да се разграничи новостворена вредност (доходак основне организације удруженог рада, уже или шире групације привређивања, доходак укупне друштвене привреде, односно социјалистичке републике, покрајине, општине), на нето личне дохотке и вишак производа (раније, од 1968. године, овај део је означаван као акумулација и фондови), већ се полази од просте чињенице да је остварени доходак јединствена целина, хомоген по својој унутрашњој структури, и да се као такав не може подвајати на елементе „потребног производа“ ⁽²⁾ и вишка производа.

Овакав закључак се изводи на основу низа претходно датих теоријских премиса: да у социјализму не постоји робни карактер радне снаге, да се његова садржина заснива на друштвеној својини средстава за производњу, и да се због тога не остварује расподела дохотка на основу својинских овлашћења појединаца и друштвених група већ да се присвајање (расподела) врши на основу друштвено признатог квантума рада.

(1) Статистички годишњак из кога су, углавном узети подаци за квантитативну анализу структуре (релативног учешћа) личних доходака и вишка производа у расподели националног дохотка (новостворене вредности), користи се, без изузетка, термином „народни доходак“. Водећи рачуна о специфичностима наше привреде и њене вишенационалне структуре овај термин је за коришћење, много адекватнији.

(2) Појам „потребан производ“ за сада се условно употребљава и тек после нешто ширих излагања његове суштине биће извесно шта се под овим појмом подразумева.

Сасвим је разумљиво што се за одређивање суштине социјалистичких односа расподеле полази од датих карактеристика и принципа економског система. Око тога нема, бар колико је познато, никаквих спорних тачака. Сва питања те врсте су теоријски рашчишћена. Међутим, спорови се јављају кад треба дати одговор да ли је могуће да се разграничи доходак на потребан производ (шта се под њим подразумева, како се одређује и где му се налазе границе) и вишак производа (средства за акумулацију и за подмирење других потреба удруженог рада), и онда и под условима кад се узме у обзир цео скуп претпоставки од којих се полази у процени садржине социјалистичких односа расподеле (присвајања).

Према општеприхваћеном ставу, као што је напред више пута напоменуто, доходак је јединствена целина, неподвојива на основу монопола својине, али исто тако, без сумње, у пракси разграничена на нето личне дохотке (службе за потребе личне потрошње производ јача и преко њих се непосредно успоставља веза између друштвене и личне својине), други део служи за потребе акумулације (проширена основа друштвене својине), а остатак дохотка се ангажује за потребе непроизводне сфере друштвеног рада (омогућава слободну тржишну размену рада између, с једне стране, корисника и с друге стране извршилаца услуга).

Треба напоменути да су ова разграничења била у основи стално присутна у свим фазама развоја нашег система расподеле (у почетку, до 1954. године као систем плата, касније расподела добити, а од шездесетих година на овамо устаљује се и све више развија систем дохотка). У томе, дакле, нема спора да ли се или не подваја доходак на поједине елементе; личне дохотке, потребан производ, вишак производа. Нема спора ни у томе да ли се његово разграничење на личне дохотке, потребан производ и остатак дохотка, вишак производа врши на основу својине употребне вредности радне снаге, јер, пошто радна снага у социјализму губи својства робе, онда из тих разлога није могуће ни користити њену вредност, пошто је нема, као основу за фиксирање било које, па и најниже величине личног дохотка. Уз то долази и економски садржај друштвене својине средстава за производњу, начин присвајања који негира сваки облик, било коју врсту монопола на основу којег би појединци или друштвене групе могли да присвајају део дохотка у облику вишка производа мимо или изван критерија рада. При анализи најнижег (минималног) личног дохотка нужно је поћи од ове теоријске основе. Иначе, сваки други прилаз довео би у питање основне вредности и принципе социјалистичке расподеле (присвајања).

Отуда, ни једна од наведених премиса не противуречи захтеву да се у основној расподели дохотка фиксира његова минимална, најнижа величина; оно што се захтева као нужна потреба, минимум егзистенције, минимални или основни лични доходак. Његово одређивање није противречно ни са једним од битних принципа социјалистичке расподеле, јер се према најнижем личном доходу не може никад одредити суштина самоуправљања, карактер друштвеног присвајања, економски садржај искоришћавања заједничке материјалне основе рада, нити се њиме негира (условљава) робни карактер радне снаге и остваривање принципа распо-

деле према раду. Све се то, по нашој оцени, налази далеко изван домаћа категорије минималног, најнижег личног дохотка. Једноставно речено, он је независан од начина, облика, система расподеле новоствореног производа (дохотка). Зато има доста разлога да се у систем његове расподеле означи најнижи, доњи лимит испод кога не би могао, нити смео, без обзира на економске разлоге, да се спусти лични доходак запослених лица. Чим се неко налази укључен, ангажован у радне и производне процесе, мора му се у систему расподеле осигурати, независно од свега (потребе бржег развоја производних снага, ширих циљева изградње социјализма и сл.) минимум репродуктивне способности. Нема сумње да би без тога нужно дошло до прекида континуитета привредних токова (процеса рада).

2. Претпоставке за утврђивање доњег лимита личног дохотка

Тако уопштено говорећи, економски разлози за одређивање најниже границе личног дохотка, налазе се у логици унутрашњег јединства и повезаности основних момената привредног процеса, који се остварује унутар основне организације удруженог рада. Између процеса рада где се, иначе, ствара доходак, процеса расподеле у коме се он расподељује, одређује учешће сваког радног човека у располагању делом дохотка, и процеса потрошње, постоји нераскидива унутрашња веза. Нарушавање те унутрашње органске повезаности укупних привредних процеса довело би одмах у питање континуитет и репродуктивну способност основне организације удруженог рада. До те исте ситуације и прекида привредних токова могло би доћи, наравно, уз садејство и других узрока, и тада, кад се не би водило рачуна да се што адекватније, објективно, на бази утврђених критерија одреди доња, најнижа граница личног дохотка (у одређеном смислу речи потребан производ за репродукцију радника и његове породице).

У склопу опште унутрашње повезаности и јединства процеса производње, расподеле и потрошње треба истаћи и посебне економске разлоге да се у систем расподеле дохотка угради минимална величина личног дохотка. У оквирима социјалистичке робне привреде и баш зато што она јесте робно-новчани облик привређивања, „организације удруженог рада морају, управо због тога што дјелују као робни произвођачи, обрачунавати величину вриједности потребног производа (минимални или основни дио личног дохотка) као имплицитни трошак, јер се и та величина (једнако као и величина вриједности утрошених средстава за производњу) појављује објективно као она величина у укупној вриједности произведене робе, која се путем прметног процеса из свог робног облика мора стално враћати радном колективу у новчаном облику” (подвукао Д.Ш.).

Све док је социјалистичка привреда робно-новчана привреда заснована мање-више на вредносним показатељима и дејствима тржишних закона, све дотле је неопходно утврђивати, унапред факсирати (номинално и натурално) величину најнижег личног дохотка радника. Ко треба, у крајњем случају, да утврди његову квантитативну страну (најбоље је да то буду непосредни носиоци расподеле) и који поступак у томе да се ко-

ристи, то зависи од друштвене конвенције (самоуправних договора и споразума). Но када је у питању величина (вредностно и материјално) минималног личног дохотка, онда његово утврђивање мора нужно да се заснива на објективним утицајима тржишних односа (закона). Сваки други прилаз водио би неминовно у субјективизам, нереално одређивање његове квантитативне стране (нормалне репродукције односно „материјалне и социјалне сигурности радника“).

Међу најважније економске разлоге да се у процесу расподеле дохотка одреди најнижи лимит личних доходака, по нашој оцени, спада захтев за објективно фиксирање односа између потребног производа и вишка производа. Кад та граница теоријски није одређена, а она није унапред објективно утврђена због тога што, наводно, противуречи суштини социјалистичких односа расподеле, онда у пракси постоји реална опасност да се потребан производ спусти на недопустиво низак ниво. Штавише осетно нижи него што би реално требало да буде, с обзиром на степен развоја материјалне основе рада и постојеће услове стицања дохотка. Треба рећи да то ствара опасност да се доња граница личног дохотка спусти испод нивоа најамнине, нивоа који би могао да се формира при истим или сличним материјалним условима производње и према достигнутом степену развоја производне снаге друштвеног рада. За моменат нису битни општи разлози ни непосредни узроци који могу да доведу до тога. Важно је да у расподели дохотка постоји теоријска могућност да свака његова величина па и најмања може да представља потребан производ (основни лични доходак). Добро је, ако се „слободним померањем“ интегрише у вишак производа и постепено све више обухвата укупан доходак, нашта, иначе, указују опште тенденције развоја друштвено-економских односа у нас, али не ваља уколико се, из било којих разлога, спусти испод биолошке репродукције произвођача, а до тога је теоријски могуће да дође и догађало се то често у нашој и пракси других социјалистичких земаља.

Друга група разлога, за утврђивање доње минималне границе личног дохотка, налази се у области правно политичке надградње. Пошто теоријски није фиксирана његова најнижа величина, опасност да падне испод критичке тачке (природне репродукције, „материјалне сигурности“ радника), претвара се, постаје и временом прелази у реалност. У свакодневној пракси долази до честих појава да се лични доходак појединаца (то су случајеви кад се у једној радној основној организацији удруженог рада формира лични доходак, за неке њене чланове, претерано ниско), група (кад радни колектив није у могућности да, из било којих разлога, обезбеди никакав ниво личног дохотка својим члановима) и читавих категорија радника (у овом случају је реч о контингенту неквалификоване радне снаге) одређује неадекватно у односу на потребе нормалне репродукције субјективних чинилаца производње. Све чешће појаве да се у свакодневном животу, путем механизма примарне, секундарне и основне, интерне расподеле формира лични доходак произвођача по вредности знатно испод нивоа потребног производа, доводи до шире реакције друштвених чинилаца.

Тако доста запажене тенденције да се лични доходак, за неке категорије произвођача, формира испод одређеног нивоа, минимума егзистенције, стварају друштвене услове, оквире, претпоставке, да се тим појавама стане на пут. Због сложености проблема, његове социјалне садржине и економског значаја манифестоване појаве, долази до друштвене интервенције, траже се решења за отклањање испољених тенденција, припремају се услови, ангажује политичка структура (Савез комуниста, Синдикат и други чиниоци политичке надградње).

У истом циљу развија се правна регулатива, стварају инструменти и предузимају практичне мере, закључују самоуправни и друштвени до говори о доходу у којима субјекти расподеле самоуправно регулишу одговарајућа питања најниже, минималне границе личног дохотка.

Под утицајем наведених друштвених услова, као последица свега, поставља се захтев пракси да она, водећи рачуна о свим околностима; економској објективизацији односа, расподеле, дефинише најнижу границу личног дохотка радника. За коначно опредељење да ли да се дефинитивно прихвати захтев и озакони право утврђивања потребног производа. Други конгрес самоуправљача, без сумње у том погледу представља, у односу на ранија, а може се рећи и каснија збивања, значајан догађај. У његовим резолуцијама јасно се поставља питање доње (најниже) границе личног дохотка. Од стране овог радничког скупа ставља се захтев свим субјектима одлучивања да они у политици расподеле дохотка дефинишу ниво (обим) најнижег личног дохотка („Лично право радника је да на основу свога рада у удруженом раду остварује ниво личног дохотка...“). У конгресним документима истичу се разлози због којих је нужно да се одреди најнижи лични доходак запослених лица („... којим се обезбеђује материјална и социјална сигурност радника и његове породице“). У склопу тога дају се и основни елементи материјалне (вредносне) компоненте од којих непосредно зависи квантитативна страна најниже основе репродукције („... лични доходак... најмање у висини која обезбеђује његову... радника и његове породице... нормалну репродукцију“). И на крају, што је нарочито важно, указује се на метод (начин), поступак који треба да се користи приликом одређивања нормалне репродукције произвођача („Ниво дохотка и обим осталих права утврђује се сагласно самоуправним споразумима и друштвеним договорима“). Овде се поставља и питање приоритета издвајања средстава из дохотка за формирање доњег лимита личног дохотка „у односу на издвајања доприноса (законске обавезе, наша примедба), за потребе друштвено политичких заједница“⁽³⁾. Тако никакве обавезе, изван радног колектива, у односу на доходак основне организације удруженог рада, не могу угрозити, довести у питање ниво просте репродукције (потребан производ), који се захтева за нормалне потребе произвођача. Но, ако радна организација, и поред свега, ипак, било из којих разлога, није економски способна да из сопственог дохотка обезбеди утврђени (фиксирани) доњи ниво личног дохот-

(3) Све цитиране илустрације текста потичу из истог извора, Други конгрес самоуправљача Југославије, Сарајево, 1972. стр. 237—238 и стр. 251.

ка, онда се тај лимит обезбеђује „из резервних фондова” и других, за те врсте, намењених средстава (фондови солидарности).

На основу цитираних извора у којима се говори о величини личног дохотка, о функцији коју он мора да има у механизму расподеле; да обезбеди материјалну и социјалну сигурност произвођача, затим, из података да се предвиђа начин утврђивања висине личног дохотка и обим других права радника и његове породице, из захтева да се у систем расподеле дохотка уведе принцип приоритета у издавању средстава из укупног дохотка најмање до нивоа потребног производа, (минималног личног дохотка), па ако тај лимит није могуће да се осигура из сопственог дохотка, онда се он обезбеђује из других извора (и уопште из просте околности да се о томе говори на овај начин) може се, из свега тога, закључити да, уопште говорећи, утврђивање најнижег личног дохотка постаје обавеза свих субјеката расподеле.

У међувремену постављени захтев да се формира, одреди доњи лимит материјалне основе репродуковања радника и његове породице добија ширу подшку правно-политичке надградње. Тако нови Устав, као највиши правни акт правног система земље прихвата и озакоњује институт, односно економским речима казано, категорију најнижег личног дохотка. Сада више нима никакве сумње да ли постоји или не стварна обавеза носилаца (центра утицаја, органа, организација и субјеката) расподеле дохотка да утврде најнижу границу испод које се не може спустити лични доходак запослених лица. То више, сада, нису програмске прокламације са одређеним политичким циљевима и задацима, већ реалност, законска обавеза да се одреди лични доходак радника и друга права чија се основа налази у раду, а све то „најмање у висини, односно обиму, који обезбеђују његову материјалну и социјалну сигурност” (4).

3. Садржина и функција најнижег личног дохотка

Колико год је неспорно питање економских разлога и друштвених услова (захтева) да се утврди „*одговарајући ниво најнижег дохотка, по раднику и најнижег личног дохотка радника као битног чиниоца његове репродукције и социјалне сигурности*” (5) (подвукао Д.Ш.) утолико је, ако не и више, спорно и сасвим неодређено шта представља и од чега зависи његова квантитативна страна. Обично се величина (ниво) најнижег личног дохотка доводи у везу са потребом да се обезбеди „материјална и социјална сигурност радника и његове породице” (6), а не даје

(4) „Зајамчују се сваком раднику у удруженом раду друштвеним средствима лични доходак и друга права по основу рада најмање у висини односно обиму, који обезбеђују његову материјалну и социјалну сигурност.

Висина зајамченог личног дохотка и обим других зајамчених права, као и начин њиховог остваривања, утврђују се самоуправним споразумом, друштвеним договорима и законом, зависно од општег степена продуктивности укупног друштвеног рада и општих услова средине у којој радник ради и живи.” (Устав СФРЈ, 1974. чл. 22).

(5) Десети конгрес СКЈ, „Комунист”, Београд, 1974. стр. 291.

(6) Други конгрес самоуправљача Југославије, исто стр. 237.

се одговор на чему се она заснива. Упоредо с тим, врло често се, ако не и на потпуно исти начин, одређује квантитативни аспект најнижег личног дохотка кад се он утврђује „најмање у друштвено договореној висини која обезбеђује његову (радникову, наша примедба) нормалну репродукцију” (?). И овде се занемарује чињеница да репродукција радника и његове породице има свој номинални израз (величина личног дохотка) и материјалну страну (одговарајући обим и структуру средстава за живот).

Одмах треба подвући, водећи свакако рачуна о ономе што је напред већ речено, да ни један од датих критерија (материјална сигурност, нормална репродукција и сл.) који се узимају за одређивање висине (доњи лимит, најнижи, минимални ниво) личног дохотка радника није прецизно одређен, односно дефинисан. Зато је могуће да се ови критерији различито протумаче, схвате, да им се неадекватно одреди вредност, утврди најнижа величина, а то онда, у пракси, може да изазове неспоразуме и створи бројне тешкоће.

Отуда, ако се релативно прецизно не одговори на питање шта представља „материјална и социјална сигурност радника”, од чега се она састоји, од којих елемената зависи, шта све улази у њену материјалну и вредносну основу, на чему се заснива нормална репродукција радника и његове породице, шта се подразумева под породицом и све друго што може бити значајно за утврђивање квантитативне стране потребног производа, онда није могуће да се објективно одреди најнижи ниво личног дохотка. Уместо да се открије унутрашња законитост, суштина у појавама формирања најниже могуће доње границе личног дохотка, па да се тек на основу тако објективним путем добијених сазнања одреди његова величина, уместо свега тога, полази се обрнутим смером, даје се нереална процена квантитативних односа, користе се недовољно поуздани критерији, односи између висине личног дохотка и нормалне репродукције сувише се релативизирају, свде се на произвољне процене нечега како оно у стварном животу није, а не како јесте, и обрнуто. А да „објективни свет” суштина појава не одговара пракси, у нашем случају, најбоље илуструју подаци о начину одређивања висине најнижег личног дохотка. Између тога шта стварно значи материјална и социјална сигурност, нормална репродукције радника и његове породице, с једне стране, и вредност потребног производа (номиналне величине личног дохотка, количине добара потребних за репродукцију произвођача), с друге стране, постоји осетан раскорак. Утврђена висина најнижег личног дохотка у реалним односима не одговара нивоу нормалне (просте) репродукције радника, нити обезбеђује његову материјалну и социјалну сигурност. Одступања настају зато што се за основ одређивања најнижег личног дохотка не користе објективни критерији, номинални износ трошкова живота нужно потребних за нормалну репродукцију радника и његове породице, већ за његово утврђивање узимају друга мерила, одређени проценат просечног личног дохотка запослених у привреди, „минимум стандарда неквалифи-

(?) Исто, стр. 251. и нови Устав у делу о друштвено-економском уређењу такође одређује висину најнижег личног дохотка на истоветан начин (види чл. 22).

кованих произвођача" (8). Међутим, не треба превидети чињеницу да ни код овог решења није одређен однос најнижег личног дохотка, као просечна величина личног дохотка у привреди, „односно егзистенциони минимум неквалификоване радне снаге" (9), са висином (вредносно и натурално) материјалних трошкова живота радника и његове породице. Без претходног дефинисања ове објективно дате релације није могуће одредити стварни обим и материјалне елементе структуре нормалне репродукције произвођача нити је могуће повући граничну линију између најнижег личног дохотка и осталог дела дохотка који улази у личну потрошњу и тиме мења суштину категорије потребног производа, који све више у социјалистичкој привреди треба да захвата преостали део, изнад минимума егзистенције, новостворене вредности (дохотка).

У односу на раније раздобље, кад се критериј трошкова живота није узимао у обзир за одређење доње границе личног дохотка, у последње време он све више долази до изражаја, постаје доминантан фактор и почиње да служи као јединствена основа за дефинисање те величине. Упркос томе, што се и сада нигде непосредно, отворено не каже (9a) шта се, заправо, с квантитативне стране подразумева под појмом материјалне и социјалне сигурности радника, на чему се заснива његова нормална репродукција и од којих свих елемената конкретно зависи висина личног дохотка и „обим других зајемчених права", ипак је сасвим извесно да је реч о количини (обиму) и структури (врсти) потрошних добара, о вредности потребног производа утврђеног по величини тако да може економски да обезбеди радницима вредносно (номинално) и натурално минималне материјалне услове живота, али само под једним условом, да радне, основне организације удруженог рада нису у стању да им осигурају више од тога, изнад минимума егзистенције, изван доње границе личног дохотка. Он по суштини, представља само најнижу вредност, граничну тачку личног дохотка, испад које не сме да се спусти обим личне потрошње радника у социјалистичком начину производње, чак и под претпоставком да се догоде неповољне околности, за радну организацију, у процесу стицања и расподеле дохотка.

То значи да се његов најнижи ниво своди на део сопственог производа рада који улази у радникову индивидуалну потрошњу и чини општи ниво његове нормалне репродукције. Ова општа основица (најнижи лични доходак) не би требало да се формира, утврђује у зависности „од општег степена продуктивности укупног друштвеног рада и општих усло-

(8) Ј. Тирони, Политичка економија, „Народне новине", Загреб, 1973. стр. 342.

(9) Исто.

(9a) Од тога чине изузетак неки аутори код којих се јасно запажа шта се подразумева под најнижим личним дохотком. „Минимум стандарда, односно егзистенциони минимум ... морао би бити толик да осигура таквом произвођачу надокнаду утрошене енергије у току радног дана, као и надокнаду утрошене одјеће, обуће, трошкова становања укључујући горииво, свјетло, воду и трошкове око одржавања потребне хигијене и чистоће стана. За надокнаду утрошене енергије и потрошних добара у току једног дана, тједна, мјесца и године произвођачу су потребне робе разнолике употребне вриједности и различите трајности. Све су те употребне вриједности и у социјализму робе и услуга; оне имају своју вриједност и цијену преко којих се може одредити и потребни минимум примања у расподјели у облику личног прихода у новцу". (Ј. Тирони, исто).

(10) Устав СФРЈ, исто.

ва средине у којој радник ради и живи ⁽¹¹⁾, већ је потребно да се његова доња основа утврђује на бази критерија минималних трошкова живота радника и његове породице.

Тек изнад те границе значајан је, за одређивање висине личног дохотка, степен развијености производних снага, просечан ниво друштвене производности рада, начин потрошње, историјски и културни развој средине у којој се обавља процес рада и друштвено организује живот људи.

Али ако се, и поред свега, при анализи дате појаве, узму у обзир и ове детерминате, а то је допустиво, онда више није реч о минимуму животних услова радника, о доњем, најнижем лимиту личног дохотка, већ је у питању нешто друго. Лични доходак се, у овом случају, у развијеним условима производње и техничке основе рада увећава „до таквог обима потрошње“, какав с једне стране, допушта постојећа производна снага друштва (дакле, друштвена производна снага његовог радничког, наша примедба, сопственог рада као стварно друштвеног), а који се, с друге стране, захтева за пуни развитак индивидуалности ⁽¹²⁾. Такав део сопственог производа рада превазилази, у зависности од степена развоја производне снаге рада и других услова производње, доњу границу личног дохотка радника. У том случају се не поставља питање вредности потребног производа на којем се остварује процес репродукције радне снаге, јер се он проширује на вишак производа, на укупан доходак, а тиме се природно мења његова економска суштина.

Но, ако се ипак, из било којих разлога, па и због ниске техничке основе производње, део дохотка (новостворене вредности) намењене за потребе личне потрошње радника утврди сувише ниско, онда треба да се зна колика је та вредност, да ли је она довољна да обезбеди његову материјалну и социјалну сигурност и до које границе она може највише да се спусти. У противном, ако се то тако не уради, онда теоријски и практично постоји стална опасност да се висина најнижег личног дохотка и „обим других зајемчених права“ сведе на сваки ниво испод минимума егзистенције, нормалне репродукције, а то је, уколико до тога дође у односима расподеле супротно смислу уставних начела, захтевима политичке надградње и принципима социјалистичке расподеле.

Дакле, до те величине није могуће доћи у зависности од достигнутог степена развоја производних снага, јер ако би се то узело за критериј утврђивања најнижег личног дохотка, онда при високој техничкој опремљености рада и при изузетно повољним условима привређивања лични доходак би се у принципу формирао изнад нормалне репродукције радника и његове породице, а то онда не би била његова најнижа могућа граница, већ далеко више од тога. А колико то количински најмање (највише) износи не би се политекономски ни друштвено постављало као питање.

С друге стране, низак степен развоја производне снаге рада, неразвијена његова техничка основа и неповољни услови стицања дохотка довели би до тога да се део сопственог производа рада намењеног за потребе

(11) Устав СФРЈ, исто.

(12) Устав СФРЈ, исто.

(13) К. Маркс, Капитал, „Култура“, 1948. стр. 760.

личне потрошње радника формира испод вредности потребног производа, испод нормалне репродукције, минимума његове животне егзистенције. До тога логично мора да дође уколико се висина најнижег личног дохотка утврђује зависно од степена развоја продуктивности рада и „општих услова средине у којој радник ради и живи“ (зависно од привредне развијености појединих друштвено-политичких заједница: општина, социјалистичких република и покрајина).

Зато, ако се утврђивање доње границе личног дохотка претпостави степену развоја производне снаге рада, а не висини реално утврђених трошкова живота, онда се неутралишу и сама његова дејства, губе важност за одређивање те величине, и тада долазе до пуног изражаја други фактори: потребе бржег развоја привреде, сталне измене политике цена, уговорне и посебне законске обавезе радних организација, субјективна процена приоритета задовољавања неких врста потреба, захтеви опште потрошње, видан утицај појединаца и друштвених група на односе интерне и глобалне расподеле дохотка. (Кад се претерано ниско формира лични доходак неких категорија радника који, узгред речено, немају јачи утицај на утврђивање његове висине, а тиме се, онда „отвара“ шири простор за веће личне дохотке других категорија запослених, чији је утицај врло знатан на токове и односе расподеле).

Због свих тих момената само се привидно утврђује доњи лимит личне потрошње радника зависно од производне снаге рада и општег стања развоја техничке основе производње. У стварном животу овај критериј, и кад би се хтело, не може се користити за објективну процену најниже вредности личног дохотка. Уосталом, на основу њега, по нашем мишљењу, није могуће ни да се одреди та величина. Но, ако он, из било којих разлога, у пракси ипак служи за одређивање материјалне и социјалне сигурности радника, за формирање опште основе његове репродукције, одређивање висине најнижег личног дохотка и разграничењу обима других права, онда њихова вредност (материјална подлога) неминовно пада, спушта се, зависно од датих околности, знатно, али не зна се колико испод величине потребног производа (по вредности, количини и структури потрошних добара и услуга). Кад се то догоди, онда у овом случају више није реч ни о минимуму животних услова радника, а тиме се губи сваки смисао да се наведени критериј користи за утврђивање висине најнижег личног дохотка. То логично намеће друга мерила за утврђивање његове величине. Свака арбитражност у томе, изван објективних процена, одмах се показује у односу на висину трошкова живота. Зато величина њихове вредности мора да представља ону „гравитациону тачку“ око које „тендирају“ и на коју се у крајњој „истанци“ своде најнижи лични доходи радника.

У том подвајању вредности потребног производа, као суме материјалних добара и услуга друштвено-неопходно потребних за нормалну репродукцију радника, од преосталог дела оствареног дохотка (производа) мора неминовно да постоји унутрашња законитост. Без обзира на могућа одступања, та законитост се налази, садржана је у односима разграничења вредности потребног производа од осталог дела новостворене вред-

ности и формирања најнижег личног дохотка. Утврђивање његове висине мора се довести у везу са нужношћу нормалне репродукције радника и његове породице. А тек одатле па до висине укупног дохотка налазе се све вредности осталих елемената његове наменске расподеле (средстава акумулације, односно проширене репродукције, фондови опште потрошње и сл.). Тако, „ако се затим вишак рада и вишак производа сведу на меру која се под датим друштвеним условима производње захтева, с једне стране, за стварање фонда осигурања и резерве, с друге стране, за стално увећавање репродукције у степену који је одређен друштвеном потребом; ако се, напослетку, у потребан рад и у вишак рада укључи количина рада коју за рад способни чланови друштва морају да обаве за чланове који још нису или више нису способни за рад, тј. *буде ли се и најамници и вишку вредности, потребном раду као и вишка рада, скинуо специфичан капиталистички карактер* (у погледу развоја материјалне основе рада, облика присвајања, начина расподеле, економског положаја радника, наша примедба), онда баш ови облици не остају, већ само њихове основице које су заједничке свима друштвеним начинима производње” (подвукао, Д.Ш.).

4. Неке позитивне стране утврђивања најнижег личног дохотка

По свему судећи, утврђивање висине најнижег личног дохотка (вредносно и материјално), неопходно потребног за нормалну репродукцију радника и његове породице, представља историјску нужност, законитост која постоји унутар економских појава расподеле (присвајања) новостворене вредности. Ова законитост је присутна, садржана је у свим односима разграничења дохотка (производа) на његове поједине елементе, независно од наше спремности, па, може се рећи, и одређеног интереса да је, најпре, признамо а потом откријемо њену друштвено-економску суштину као и политичко-правни и социјални садржај.

Да би се уочиле све те специфичности и карактеристике одређеног начина производње и расподеле; затим, да би се откриле унутрашње законитости према којима се успоставља „редослед ствари” у односима присвајања дела сопственог производа рада, и на крају, да би се отклонили могући неспоразуми око питања висине најнижег личног дохотка, због свега тога, потребно је подвојити потребан производ, разграничити га од осталог дела дохотка и релативно што прецизније одредити му доњу границу испод које не би смела нити економски могла да се спусти нормална репродукција радника.

Предности тога су, нема сумње, вишеструке. Иако су све оне од значаја за утврђивање висине личног дохотка, на неке је посебно важно указати, потребно је скренути пажњу на њих. Кад се фиксира величина потребног производа и кад се познаје његова квантитативна страна, тек је онда, у односу према том делу, могуће проценити колика се маса вишка производа, преосталог дела дохотка (новостворене вредности), уграђује, „седиментира” на општу основицу. Тек изнад тог дела, најниже ос-

новице личног дохотка могуће је утврдити колико се вишка производа „претаче“, трансформише у потребан производ, услед чега овај мења своју суштину; претвара се постепено, са развитком производних снага и са променама садржине друштвеног облика присвајања у „производ за себе“, квантитативно се мења, проширује на укупан резултат сопственог производа рада.

У економској литератури и политичкоправној доктрини једноставно се прихвата категорија вишка производа, без икаквог ширег објашњења шта се у ствари подразумева под тим појмом.

Посебно је важно нагласити да није одређена његова квантитативна страна. Додуше, треба рећи да то није могуће ни да се уради, уколико се не фиксира висина потребног производа (вредност доњег лимита личног дохотка, нормална репродукција радника). Он се не утврђује, наводно, из разлога које смо раније навели у току излагања.

А кад, с једне стране, није позната његова вредност, онда је питање, с друге стране, према чему се и у односу на коју величину одређује вишак производа. У томе и јесте парадокс; није утврђена величина основног (минималног личног дохотка) зависно од стварног обима трошкова живота (вредност потребног производа), а говори се о вишку производа. И то се о њему говори на начин као да је сасвим позната његова величина, као да његова квантитативна страна није спорна, као да је она сасвим прецизно разлучена од потребног производа. Полази се једноставно од фикције као да је све познато, па се на основу ње дају процене и судови о квантитативним односима потребног рада и вишка рада. Просто се констатује да се вишак производа отуђује од непосредних произвођача, да се присваја од стране оних који га нису произвели, да о њему одлучују и да с њим располажу „центри отуђене моћи“ и сл.

Као реакција на те појаве долази енергичан захтев од стране свих чинилаца друштва да се спрече ове тенденције и да, супротно њима, радне организације самостално располажу највећим делом вишка производа (дохотка). А да би се реално знало колики је тај део са којим аутономно располажу (не располажу) основне организације удруженог рада, кад се и колико смањује вишак производа „тако да се највећим делом радне организације своде на просту репродукцију), на основу чега се одређује њен квантитативни аспект, и обрнуто, кад и од које критичне тачке настаје процес да цео доходак постепено постаје потребан производ, за процену свих тих момената нужно је утврдити његову најнижу вредност, доћи лимит испод којег се не може спустити нормална репродукција (лични доходак радника).

У односу на тако утврђену вредност најнижег личног дохотка могуће је, у датим условима производње и расподеле, проценити максимални обим вишка производа из којег се обезбеђује горња граница фонда акумулације. Према том делу могуће је пратити како се ова средства производно ангажују и користе за проширење материјалне основе рада радних организација, а све у циљу постепеног подизања нивоа личне потрошње радника. Од тога непосредно даље зависи у којој мери се помера граница потребног рада према вишку производа или обрнуто ширећи се један на рачун другог дела.

Исто тако у зависности од те величине, вредности потребног производа, одређује се и горњи ниво опште потрошње. То су средства намењена за потребе радних људи у процесу размене рада између корисника услуга (производне сфере где се ствара укупна маса новостварене вредности) и носилаца делатности услуга (здравствено осигурање, просвета, култура и други облици услуга из непроизводне области друштвеног рада) чије извршење повлачи одговарајући, сразмеран део дохотка из једне у другу сферу делатности. У томе су могућа свакаква померања, али објективне релације у односима расподеле негде се налазе и треба их увек уколико је то могуће што прецизније утврдити, друштвено објективизирати и тако у процесу одлучивања увек полазити од тога објективног (законитог).

Др Д. Шошкић

РЕЗЮМЕ

Некоторые теоретические и практические проблемы установления минимального трудового дохода

Развитие экономической литературы пока у нас не привело к решению проблемы установления минимального основного размера (нижего лимита) вознаграждения рабочих за труд. Объяснение этому корется в теоретических претпосылках, из которых исходят при анализе структуры трудового дохода. Возможность разделения его на основное минимальное вознаграждение за труд и на „повышенную выработку“ обуславливается простым предположением, что в социалистическом товарном производстве рабочая сила не является товаром. А когда это имеется в виду, тогда, логично, напрашивается и вывод, что трудовой доход представляет единое, гомогенное целое. Это означает, что в нем не устанавливается заранее и не определяется квантитативная сторона минимального размера вознаграждения за труд рабочих и служащих. Со стороны формы и логики данную проблему возможно разрешить подобным образом, но лишь тогда, если не будем учитывать экономические причины и социальные детерминанты, от которых непосредственно зависит необходимость и реальная потребность установления минимальной материальной основы воспроизведения субъективных факторов процесса труда.

Обстоятельство, что, с одной стороны, рабочая сила в социалистическом хозяйстве на является товаром и, с другой стороны, непрерывное требование практики как можно объективнее экономически определить ее нормальное воспроизводство, нисколько не находится в противоречии ни с одним из основных принципов социалистических производственных отношений. Отсюда возникает ряд теоретических и практических причин, чтобы при основном разделении трудового дохода на его отдельные элементы был определен минимальный размер личного дохода, ниже которого, при всяких обстоятельствах, не может и не смеет снизиться нормальное воспроизводство рабочих и их семей. Лишь в зависимости от указанных данных (реально установленной границы расходов на жизнь) возможно определить сущность материальной и социальной обеспеченности рабочих. В противном, создается опасность, что отграничение минимума трудового дохода от остальной части новосозданных ценностей основывается на недостаточно объективных мерилах.

SUMMARY

Some theoretical and practical problems of determining the minimum earnings of workers

The development so far of the economic literature in our country has not led to the solution of the problem concerning the determining of the minimum basis (bottom limit) of earnings of workers. There is an explanation for this in the theoretical presumptions which are the starting point in the analysis of the structure of earnings. The possibility of its division into the basic (minimum) earnings and »surplus product« is caused by the simple presumption that in the socialistic commodity production, labour power does not have the character of a commodity. Having that in mind, a logical conclusion can be drawn that earnings represent an uniform, indivisible, homogenous entity. It means that the quantitative side of the minimum earnings of employed persons is not fixed and determined in advance. From the formal logical point, the problem can be solved in this way, but only by ignoring the economic reasons and social determinants on which depends the necessity and real need for determining the minimum material basis for reproduction of subjects in the process of production.

The fact that labour power is not a commodity in socialistic economy and on the other side the permanent attempts in practice to determine impartially and economically its normal reproduction, do not contradict any of the fundamental principles of socialistic production relations. Thus, there is a series of theoretical and practical reasons to determine, in the basic distribution of earnings into the individual elements, the minimum level of earnings under which the normal reproduction of worker and his family cannot and may not descend regardless of any circumstances. Only in dependence on that dimension (adequately determined amount of life expenses) it is possible to define the essence of the material and social certainty of workers. Without that, there is a danger that the division of the minimum earnings from the remaining part of the new produced value is based on insufficiently objective measures.

RÉSUMÉ

Quelques problèmes théoriques et pratiques de la détermination du plus bas revenu personnel

Le développement de la bibliographie économique qui avait eu lieu jusqu'à présent chez nous n'a pas abouti à la résolution du problème de la détermination du plus bas revenu du travailleur (limite inférieure). L'explication de ce fait se trouve dans les prémisses théoriques qui servent de point de départ dans l'analyse de la structure du revenu. La possibilité de sa division en revenu personnel de base (minimum) et »surplus du produit« est la conséquence de ce qu'on suppose simplement que dans la production marchande socialiste la main d'oeuvre n'a pas le caractère de marchandisé. Et en prenant cela en considération, alors, logiquement, on arrive à la conclusion que le revenu représente un tout unique, indivisible, homogène. Cela signifie que dans le revenu n'est pas fixée d'avance ni déterminée la partie quantitative du plus bas revenu personnel des personnes employées. Formellement et logiquement il est possible de résoudre ce problème, mais seulement si tant est que l'on ne tient pas compte des raisons économiques et des déterminantes sociales dont dépendent la nécessité et le besoin réel de fixer la base matérielle la plus basse de la reproduction des facteurs subjectifs du processus de travail.

